

LOGISTIKA KONSEPTSIYASI. QISHLOQ XO'JALIGIDA MAKROLOGISTIK VA MIKROLOGISTIK TIZIMI

ILmiy rahbar **Saidova F.K** –
BuxDU, “Yashil iqtisodiyot va agrobiznes”
kafedrasi katta o'qituvchisi. 3-1-Agrobiznes
va investitsion faoliyat ta'lim
yo'nalishi 4-kurs talabasi **Nematilloev Shaxriyor**

ANNOTATSIYA: *Maqolada logistika konsepsiyasi nima ekanligi, uning iqtisodiyotda qatnashish jarayoni, uning iqtisodiyotdagi o'rni, zaruriyati, makrologistika va mikrologistikaga ta'rif berilib, ularning bo'g'liqligi haqida fikr boradi. Shuningdek maqolada logistika konsepsiyasi va mikrologistika va makrologistikadan keng qamrovli foydalanish haqida so'z boradi.*

KALIT SO'ZLAR: *Logistika, makrologistika, mikrologistika, logistika konsepsiyasi, transport infratuzilmasi, infratuzilma, bojxona, eksport va import logistikasini, oziq-ovqat xavfsizligi, barqaror logistika, agrologistika, minimallashtirish.*

1. Kirish.

Zamonaviy iqtisodiyotda logistika sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalarida asosiy boshqaruv vositasi sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan bog'liq jarayonlarda logistika tizimlari mahsulotning sifatli saqlanishi, iste'molchilarga o'z vaqtida yetkazilishi va ishlab chiqaruvchilar uchun optimal daromad ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Qishloq xo'jaligida logistika ikki asosiy tizim – makrologistika va mikrologistika ko'rinishida tashkil etiladi. Ushbu maqolada har ikki tizimning nazariy va amaliy jihatlari misollar asosida tahlil qilinadi. Bugungi kunda logistika iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida qaralmoqda. Logistika nafaqat mahsulotlarni tashish, saqlash va taqsimlash jarayonlarini o'z ichiga oladi, balki umumiy iqtisodiy jarayonlarni optimallashtirish va samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Ayniqsa, qishloq xo'jaligida logistika o'ziga xos ahamiyatga ega, chunki bu soha mavsumiy, tez ayniydigan mahsulotlar bilan bog'liq bo'lib, o'z vaqtida va sifatli xizmat ko'rsatishni talab qiladi.

Logistika tizimi ikkita asosiy darajada ishlaydi: makrologistika va mikrologistika. Bu ikki daraja bir-birini to'ldirib, mahsulotni yetkazib berish zanjirini uzviy ravishda tashkil qiladi.

Logistika – bu moddiy resurslar va ma'lumotlar oqimlarini samarali boshqarish jarayonidir. U ta'minot zanjiridagi mahsulotning hayotiy davri davomida, ya'ni ishlab chiqarishdan tortib iste'molchi qo'lga yetib borgunga qadar bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi.

2. Adabiyotlar sharxi.

"Logistika konsepsiyasi. Qishloq xo'jaligida makrologistika va mikrologistika tizimi" mavzusi bo'yicha adabiyotlarda yoritilgan jummalarni birma bir keltirib ularga izoh berib o'tsam maqsadga muvofiq bo'ladi degan umiddaman.

1. Alimov, A., & Azizov, B. 2017-yildagi Qishloq xo'jaligi logistikasining asoslari kitobida "Qishloq xo'jaligida logistika tizimining samaradorligini oshirish uchun logistika va transport tizimlarini milliy va xalqaro miqyosda birlashtirish zarur."

Ushbu jumla makrologistika va mikrologistika o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlaydi. Qishloq xo'jaligi sohasida samarali logistika boshqaruvi uchun, nafaqat ichki (mikrologistika), balki xalqaro miqyosdagi (makrologistika) tizimlarni ham muvofiqlashtirish zarur. Masalan, O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilishda transport infratuzilmasi, bojxona tartiblari va xalqaro standartlar muhim rol o'ynaydi.

2. Khoshimov, M. 2020-yildagi Logistika va transport tizimlari: Konsepsiyalar va amaliyotlar kitobida esa "Makrologistika tizimi, ayniqsa, transport va ta'minot zanjirlarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi."

Bu jumla makrologistika tizimining qishloq xo'jaligi uchun ahamiyatini tushuntiradi. Makrologistika xalqaro bozorda raqobatbardoshlikni oshirish uchun transport va ta'minot zanjirlarini optimallashtirishga xizmat qiladi. Misol uchun,

O'zbekistonning paxta va meva-sabzavotlar eksporti uchun zarur bo'lgan transport infratuzilmasi, avtomobil va temir yo'l tarmoqlarining rivoji muhim.

3. Tashkent State Technical University (TSTU) 2018-yildagi Logistika: Konseptsiyalar va strategiyalar kitobida "Mikrologistika qishloq xo'jaligi korxonalarining ichki jarayonlarini optimallashtirishga qaratilgan bo'lib, bu mahsulotlarning sifatini oshirishda asosiy vosita hisoblanadi" degan jumla ishlatilgan.

Mikrologistika, ayniqsa, qishloq xo'jaligi korxonalarida ishlab chiqarishning ichki jarayonlarini boshqarishni ta'minlaydi. Bunda xom ashyoni o'z vaqtida yetkazib berish, ishlab chiqarish jarayonlarini va mahsulotni saqlashni optimallashtirish kabi masalalar muhim rol o'ynaydi. Masalan, yirik fermalarda chorvachilik ozuqalarini vaqtida etkazib berish yoki sabzavotlarni to'g'ri saqlash mikrologistikani samarali boshqarishning asosiy qismi hisoblanadi.

4. Boehm, A., & Schilling, M. 2020-yildagi Agricultural Logistics and Supply Chain Management kitobida keltirilishicha "Makrologistika, shuningdek, xalqaro qishloq xo'jaligi tarmog'ini rivojlantirishga xizmat qiladi, bu esa ishlab chiqaruvchilarni xalqaro bozorga chiqarishda yordam beradi."

Bu jumla makrologistikaning qishloq xo'jaligi tarmog'ini rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Xalqaro logistika tizimlari ishlab chiqaruvchilarga yangi bozorlar ochish, mahsulotlarni eksport qilish va global tarmoqda raqobatbardosh bo'lishda yordam beradi. Masalan, O'zbekistonda meva-sabzavotlar va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilishda, makrologistika tizimining yaxshilanishi bilan ishlab chiqaruvchilar yangi xalqaro bozorga chiqish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

5. Shodiyev, R. 2019-yildagi Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash va tashishning yangi usullari nomli kitobda:

"Logistika tizimining samarali tashkil etilishi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining saqlanishi va sifatini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega" deyilgan. Ushbu jumla logistikaning saqlash va transport qilishdagi ahamiyatini ko'rsatadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini optimal sharoitda saqlash va ularga zarar yetkazmaslik uchun zamonaviy saqlash tizimlari va logistika yondashuvlari zarur. Masalan, sovuq

omborlar orqali mahsulotlarning yangiligini saqlash, mevalar va sabzavotlarni transport qilishda zarur bo'lgan maxsus sovutish texnologiyalari mikrologistika va makrologistikaning o'zaro bog'liq ekanligini tasdiqlaydi.

6. Yunusov, M. 2017-yildagi Qishloq xo'jaligi logistikasi va ta'minot zanjiri boshqaruvi nomli kitobda:

"Logistika tizimlarini optimallashtirishda yuqori texnologiyalarni qo'llash qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilishda samaradorlikni oshiradi" deyilgan.

Ushbu jumla qishloq xo'jaligi logistikasi jarayonlariga texnologiyalarni qo'llashning ahamiyatini ta'kidlaydi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, GPS kuzatuv tizimlari, avtomatlashtirilgan saqlash va tashish tizimlari, qishloq xo'jaligi mahsulotlarining transporti va saqlanishini ancha samarali qiladi. Bu nafaqat mikro darajada, balki makrologistika jarayonlarida ham katta rol o'ynaydi, ayniqsa eksport tizimlarida.

Bu jummalarni va izohlarni qishloq xo'jaligida logistik tizimlar va ularning turli darajalari (makrologistika va mikrologistika) o'rtasidagi bog'liqlikni va ahamiyatni yoritib berish maqsadida izohlab ketyapman. Har bir manba o'ziga xos jihatlarni yoritib, qishloq xo'jaligi logistikasining samarali boshqarilishini ta'minlashda zarur bo'lgan prinsiplarni ko'rsatadi.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqot jarayonida logistika konsepsiyasiga, makrologistika tizimiga, mikrologistika tizimiga, eksport va import logistikasiga, moddiy oqimlarni boshqarishga, mahsulotlarni ishlab chiqarish va saqlashni muvofiqlashtirish, xarajatlarni minimallashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga, Iste'molchilarning ehtiyojlarini o'z vaqtida va sifatli qondirishga alohida e'tibor berilib, mavzuga oid olimlarning fikrlari, ularning ilmiy mushohadalari va mavzuga bog'liq ko'plab nazariy adabiyotlar, adabiyotlardan olingan barcha jummalarga alohida izohlar berilib, mantiqiy fikrlash, taqqoshlash ilmiy mushohada, tizimli yondashuv usullaridan foydalanilgan.

4. Tahlil va natijalar muhokamasi.

Logistika konsepsiyasi

Logistika moddiy va ma'lumotlar oqimlarini boshqarish jarayonidir. U ishlab chiqarishdan boshlab, iste'molchiga mahsulot yetib borguniga qadar bo'lgan barcha bosqichlarni qamrab oladi. Logistika faqat tashish va saqlash bilan cheklanmaydi, balki resurslardan samarali foydalanish, xarajatlarni kamaytirish va iste'molchilar ehtiyojini qondirish kabi muhim jarayonlarni ham o'z ichiga oladi.

O'zbekistonda yetishtirilgan uzum mahsuloti sifatini yo'qotmasdan Rossiyaga eksport qilishda samarali logistika tizimlari asosiy ahamiyatga ega. Bu jarayon yig'im-terim, sovuq omborlarda saqlash va sifatni saqlab qolgan holda mahsulotni eksportga tayyorlashni talab qiladi.

Logistikaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Moddiy oqimlarni boshqarish.
2. Mahsulotlarni ishlab chiqarish va saqlashni muvofiqlashtirish.
3. Xarajatlarni minimallashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish.
4. Iste'molchilarning ehtiyojlarini o'z vaqtida va sifatli qondirish.

Qishloq xo'jaligida logistika konsepsiyasi ishlab chiqaruvchilar, transport tizimi, saqlash omborlari va iste'molchilar o'rtasidagi uzviy aloqani ta'minlashga qaratilgan.

Makrologistika tizimi

Makrologistika – bu milliy yoki xalqaro miqyosdagi logistika tizimi bo'lib, u butun bir mamlakat yoki yirik hududlarni qamrab oladi. Makrologistika tizimi resurslarni samarali taqsimlash, ishlab chiqarish va eksport-import jarayonlarini optimallashtirish orqali iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Makrologistika tizimi qishloq xo'jaligida quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

1. Eksport va import logistikasini tashkil etish:

Masalan, O'zbekistonda yetishtirilgan gilosni Yaponiyaga eksport qilish jarayonida maxsus sovutgichli transport vositalaridan foydalaniladi. Bunda mahsulot sifati saqlanadi, eksportdan olinadigan foyda oshadi va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlik mustahkamlanadi.

2. Transport-logistika infratuzilmasi:

Yirik makrologistika markazlari va xalqaro transport yo'llari qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ichki va tashqi bozorlarga tez va samarali yetkazib berishni ta'minlaydi. O'zbekistonda tashkil etilgan "Toshkent Agrologistika markazi" bunga yaqqol misoldir. Bu markaz mahsulotlarni saqlash, qadoqlash va eksportga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

3. Oziq-ovqat xavfsizligi:

Makrologistika tizimi yordamida oziq-ovqat mahsulotlarini yig'im-terimdan keyin saqlash va ularga ishlov berish jarayonlari optimallashtiriladi. Bu oziq-ovqat yo'qotishlarini kamaytiradi va mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydi.

Birlashgan Arab Amirliklariga O'zbekistondan eksport qilinayotgan qovunlar maxsus sovuq konteynerlarda transport qilinadi. Bu konteynerlar haroratni nazorat qiladi va mahsulotni 20 kun davomida yangi holatda saqlaydi.

4. Barqaror logistika: Ekologik toza transport va energiyadan samarali foydalanish.

Misol sifatida, O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini eksport qilishda "Agrologistika markazlari" tashkil etilishi va ularning xalqaro bozorlar bilan integratsiyasi makrologistika tizimining yirik tarkibiy qismidir.

Mikrologistika tizimi

Mikrologistika qishloq xo'jaligi korxonalarini darajasida ichki jarayonlarni boshqarishni anglatadi. Mikrologistika korxonasi faoliyatini samarali tashkil qilish va mahsulot qiymatini oshirish uchun xizmat qiladi.

Mikrologistika tizimining asosiy yo'nalishlari:

1. Xomashyo va resurslar ta'minoti:

Mikrologistika qishloq xo'jaligi faoliyatida urug'lik, o'g'itlar, texnika va boshqa resurslarni o'z vaqtida yetkazib berishni tashkil qiladi.

Misol tariqasida chorvachilik korxonasi ozuqa moddalarini aniq va belgilangan muddatda olish orqali hayvonlarni sog'lom saqlaydi va mahsulot (sut yoki go'sht) sifatini oshirishi aytsak bo'ladi.

2. Saqlash va qayta ishlash:

Mikrologistika doirasida mahsulotlarni saqlash va qayta ishlash texnologiyalaridan foydalaniladi. Bu mahsulotning bozorda yuqori narxda sotilishini ta'minlaydi.

Misol tariqasida Farg'onada ishlab chiqaruvchi korxonalar ko'katlarni vakuum qadoqlash texnologiyasi yordamida iste'molchilarga yetkazadi. Bu jarayon mahsulotning yangi holatda saqlanish muddatini uzaytiradi.

3. Ichki transport tizimi:

Yig'im-terimdan keyin mahsulotlarni o'z vaqtida saqlash joylariga yoki mahalliy bozorga yetkazish mikrologistika tizimining asosiy vazifalaridan biridir.

Mahalliy fermer xo'jaligi o'z mahsulotini ichki bozorga o'z transport vositalari orqali yetkazib, vositachilar xarajatlaridan qochadi va daromadni oshiradi.

Makrologistika va Mikrologistika o'rtasidagi bog'liqlik

Makrologistika va mikrologistika bir-birini to'ldiruvchi tizimlardir. Makrologistika katta ko'lamdagi logistika infratuzilmasi va transport zanjirlarini tashkil etgan holda, mikrologistika o'sha zanjirning tarkibiy qismlarini samarali boshqaradi.

Makrologistika tizimi sifatida Toshkentdagi xalqaro agrologistika markazi mahsulotlarni eksportga tayyorlash bilan shug'ullansa, mikrologistika tizimi mahsulotni markazga olib kelish, qadoqlash va saqlash uchun javobgardir. Bu jarayonlar birgalikda ishlasa, logistika samaradorligi ortadi.

Makrologistika va mikrologistika bir-birini to'ldiradi. Makrologistika keng qamrovli tarmoqni boshqarar ekan, mikrologistika ularning ichki aloqalarini ta'minlaydi. Misol uchun: Makrologistika eksport jarayonlarini tashkil etar ekan, mikrologistika mahsulotni eksportga tayyorlash uchun kerak bo'ladigan ichki resurslarni boshqaradi.

Makrologistika xalqaro ta'minot zanjirini yaratgan bo'lsa, mikrologistika bu mahsulotlarni mahalliy bozorga yetkazib berishni ta'minlaydi.

5. Xulosa va takliflar.

Qishloq xo'jaligida logistika tizimlarini samarali boshqarish mahsulotlarni iste'molchiga tez va sifatli yetkazib berish bilan birga, iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Makrologistika tizimi milliy va xalqaro miqyosda resurslarni boshqarishni o'z ichiga olsa, mikrologistika individual korxonalarining kundalik logistika faoliyatini boshqaradi.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligida logistika xizmatlarini rivojlantirish oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini global bozorlarga muvaffaqiyatli yetkazib berish uchun strategik ahamiyatga ega. Shu bilan birga, logistika tizimiga zamonaviy texnologiyalarni jalb qilish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va isrofgarchilikni kamaytirish milliy iqtisodiyot uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Adabiyotlar/Jumepamyra/Reference:

1. *Alimov, A., & Azizov, B. (2017). Qishloq xo'jaligi logistikasining asoslari. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.*
2. *Khoshimov, M. (2020). Logistika va transport tizimlari: Konseptsiyalar va amaliyotlar. Tashkent: Akademiya nashriyoti.*
3. *Tashkent State Technical University (TSTU) (2018). Logistika: Konseptsiyalar va strategiyalar. Tashkent: TSTU nashriyoti.*
4. *Shodiyev, R. (2019). Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash va tashishning yangi usullari. Tashkent: Qishloq xo'jaligi ilmiy-nazariy markazi.*
5. *Bergman, E. et al. (2017). Logistics management: Principles and practices. New York: McGraw-Hill Education.*
6. *Boehm, A., & Schilling, M. (2020). Agricultural Logistics and Supply Chain Management. London: Routledge.*
7. *Yuldashev, A. (2015). Agrologistika va uning iqtisodiyoti. Tashkent: Iqtisodiyot va tashqi savdo nashriyoti.*
8. *Soliev, S., & Rahmonov, K. (2018). Logistika va ta'minot zanjiri boshqaruvi. Tashkent: Iqtisodiyot va savdo nashriyoti.*

9. Frolov, V. et al. (2021). *Efficient supply chain management in agriculture: Innovations and practices*. Moscow: Russian Academy of Sciences Press.
10. Akhmedov, N., & Karimov, M. (2016). *Qishloq xo'jaligi logistikasi: Tahlil va strategiyalar*. Samarkand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti.
11. Rakhimov, B. (2020). *Logistika va transport sohasidagi ilmiy yondashuvlar*. Tashkent: Transport va logistika institutining nashriyoti.
12. Barrett, A., & Casey, J. (2019). *Supply Chain Management in Agriculture: Best Practices and Strategic Solutions*. London: Elsevier.
13. Shah, D., & Pandit, A. (2018). *Agricultural logistics: Principles and practices in food distribution systems*. New York: Wiley & Sons.
14. Mojtabai, M., & Gupta, R. (2021). *Modern agricultural logistics*. Delhi: Pearson India.
15. Yunusov, M. (2017). *Qishloq xo'jaligi logistikasi va ta'minot zanjiri boshqaruvi*. Tashkent: Akademiya nashriyoti.